

O'ZBEKISTONDA SUG'URTA BOZORINI RIVOJLANTIRISH

Sheraliyev Shahriyor Baxtiyor o'g'li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

2-kurs magistri

Annotatsiya: Ushbu maqolada mamlakatimizda sug'urta bozorini rivojlantirish hamda sug'urta faoliyatini tartibga solishdagi muammolar tadqiq etilgan. Shuningdek, sug'urta kompaniyalari tomonidan nafaqat mamlakatimizdagi, balki xorijiy mijozlarni ham ishonchini qozona oladigan sug'urta xizmatlarining keng turlarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish, mintaqaviy sug'urta xizmatlarini kengaytirish, sug'urta kompaniyalari moliyaviy resurslarini samarali boshqarish milliy sug'urta bozorini rivojlantirish o'rni yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: sug'urta, sug'urta bozori, sug'urtalovchi, sug'urtalanuvchi, innovatsiya, raqobat, moliya.

Sug'urtalovchilar faoliyatining universallashtirish tendensiyalari ko'proq iqtisodiyotning rivojlanganlik darajasi unchalik yuqori bo'lmagan, sug'urta xizmatlariga talabgorlar soni u qadar ko'p bo'lmagan mamlakat, hudud yoki mintaqalarda yuz bersa, ixtisoslashuv jarayonlari iqtisodiyoti va sug'urta tizimi rivojlangan, sug'urta xizmatlariga talabgorlar soni ko'p bo'lgan mamlakat, hudud yoki mintaqalarga xosdir, chunki sug'urta bozori endigina rivojlanayotgan, sug'urtalashga talabgorlar soni u darajada ko'p bo'lmagan mamlakatlardagi sug'urta kompaniyalari bir yoki ikki sug'urta turiga ixtisoslashish bilan yetarli darajada mijozlarga ega bo'la olmaydilar. Shuning uchun ham ular mumkin qadar ko'proq turdagi sug'urta xizmatlarini amalga oshirib ko'proq mijozlarga ega bo'lishga harakat qiladilar. Sug'urta bozori rivojlangan mamlakatlarda esa sug'urtalanishga talabgorlar soni yetarli darajada bo'lib, ammo ularning talablari ham yuqori darajadadir, bunday talablarni qondirish uchun esa ma'lum bir sug'urta turiga ixtisoslashib, ushbu tur bo'yicha mukammal bilimlarni egallash va katta tajribaga ega bo'lish talab etiladi.

Mamlakatimiz milliy sug'urta bozorida faoliyat ko'rsatayotgan sug'urta kompaniyalari sug'urta faoliyatining ma'lum tarmog'iga ixtisoslashish bilan bir vaqtning o'zida universal faoliyatni ham olib bormoqdalar. Bunga yuqorida aytib o'tganimiz sug'urta sohasining xali yuksak darajada rivojlanmaganligi, korxonalar, tashkilotlar va aholining sug'urta to'g'risidagi huquqiy bilimlarining yetarli darajada shakllanmaganligi tufayli sug'urta xizmatlariga talabgorlar sonining yetarli emasligi sababdir. Yuqoridagilardan kelib chiqib respublikada sug'urta bozorini rivojlantirish va mavjud muammolarni bartaraf etish sug'urta tizimi xodimlari va hukumatning asosiy vazifalaridan biridir.

Respublikamizda sug'urta bozorini yanada rivojlantirish uchun bugungi kunda avvalo quyidagi muammolar va vazifalarni yechish muhimdir:

- hozirgi kunda yuridik va jismoniy shaxslarning sug'urtaga va uning xizmatlariga bo'lgan talabini har tomonlama shakllantirish zarurdir;

- mamlakatimizda sug'urta sohasidagi bozor mexanizmlarini talab darajasida qo'llanilishiga erishish va shu asosda ixtiyoriy sug'urtalashga sug'urtalanuvchilarni jalb etishni talab darajasiga yetkazish zarur;

- respublikamizda ayni paytda mavjud bo'lgan sug'urta zahiralarini investitsiyaga yo'naltirish ishlarini yanada rivojlantirish va mukammallashtirish zarur.

Ayniqsa mamlakatimiz sug'urta kompaniyalarida kapitalizatsiyaning talab darajasida emasligi, hali milliy qayta sug'urtalash bozorini rivojlantirishga kam e'tibor berilayotganligi tufayli qayta sug'urtalashga xorijiy sug'urta kompaniyalarini jalb etish tendensiyasi saqlanmoqda. Hozirgacha mamlakatimiz sug'urta bozorida axborotlar tizimining taraqqiy etmaganligi natijasida sug'urtalanuvchi yuridik va jismoniy shaxslar tomonidan moliyaviy barqaror va to'lovga layoqatli sug'urta kompaniyalarini tanlab o'zining mol-mulkini, sog'ligini sug'urtalash imkoniyatlari chegaralanib qolganligi sug'urta faoliyatining keng rivojlanishiga to'siq bo'lmoqda.

Sug'urta bozori amal qilishining asosiy sharti, sug'urta xizmatlariga bo'lgan talabning mavjud bo'lishi va sug'urtalovchilar bu talabni qondirish imkoniyatiga ega bo'lishlari bilan xarakterlanadi. Demak, sug'urta bozorining faoliyat ko'rsatishi qiymat qonuni hamda talab va taklif qonuni bilan bog'liq holda amalga oshadi.

Sug'urta bozori subyektlarning mustaqil bo'lishini, ularning o'zaro teng imkoniyatlar bilan raqobat olib borishi, asosiy munosabat sug'urta xizmatlarining oldi-sotdisi bo'yicha, ya'ni sug'urta mahsulotlarini sotib olish, gorizontal hamda vertikal rivojlanish aloqalarini olib borish bilan ta'riflanib kelinadi.

Sug'urta bozori o'zining tarkibiy jihati bo'yicha ikki aspektga bo'linadi, bular:

- tashkiliy - huquqiy aspekt;

- hududiy aspektdir.

Tashkiliy-huquqiy aspekt, bu aksionerlik, o'zaro hamkorlik asosida, xususiy va davlat sug'urta tashkilotlaridan iborat bo'ladi.

Hududiy aspekt esa mahalliy (regional), milliy (respublika, mamlakat va h.k.), mintaqaviy va jahon sug'urta bozori ko'rinishida shakllanadi.

Milliy sug'urta bozori biron-bir mamlakat hududidagi sug'urta muassasalarini va ularning faoliyatini qamrab oladi. Bunga O'zbekiston sug'urta bozorini misol qilib olishimiz mumkin, Bugungi kunga kelib O'zbekiston sug'urta bozorida 30 ta sug'urta kompaniyasi faoliyat yuritishmoqda, shulardan 29 tasi umumiy sug'urta turlari bilan shug'ullanishsa, 1 tasi hayot sug'urtasi turlari bilan shug'ullanmoqda, shuningdek 1 tasi qayta sug'urtalashni amalga oshiruvchi kompaniya.

Xizmat ko'rsatish nuqtai nazaridan sug'urta bozorlari mahalliy sug'urta bozori va ichki sug'urta bozoriga, hamda tashqi va global, ya'ni dunyo sug'urta bozorlariga bo'linadi.

Ichki sug'urta bozorining asosini ma'lum mamlakat ichidagi sug'urta munosabatlari tashkil etadi. Ichki sug'urta bozorining asosiy vazifasi mamlakat ichkarisidagi sug'urta xizmatlariga bo'lgan talabni shakllantirish hisoblanadi. Sug'urta xizmatlariga bo'lgan talabni shakllantirish asosan marketing kuzatishlarini olib borish orqali sug'urta bozorini

o'rganish, sug'urta xizmatlarini reklama qilishni amalga oshirish, talabni aholi o'rtasida, mulk egalari o'rtasida shakllantirish orqali amalga oshiriladi.

Sug'urta kompaniyasining bozorga mo'ljallangan, har tamonlanma qulay, bozorga moslashgan sug'urta tariflari uning muhim xususiyatlaridan biri hisoblanadi. Sug'urta bozorining infratuzilmasini takomillashtirib borish orqali har bir operatsiyadan bozor ishtirokchilari yaxshigina manfaat ko'rishadi. Shuni takidlash kerakki, ixcham kompaniya va foyda keltiradigan tarif siyosatini ishlab chiqish va amalga oshirish ichki sug'urta bozorining muhim vazifasidir, chunki sug'urta kompaniyalari o'z tarif tizimlariga asosan sug'urta xizmatlariga bo'lgan bahoni belgilashga erishadilar. Sug'urtalovchi quyidagi huquqlarga ega:

- qonun hujjatlarida belgilanadigan tartibda va shartlarda sug'urtalash (qayta sug'urtalash) shartnomalarini tuzish va bajarish;
- o'z majburiyatlarini belgilangan tartibda O'zbekiston Respublikasidan tashqarida qayta sug'urtalash;
- O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan belgilanadigan tartibda va shartlarda investitsiya faoliyatini amalga oshirish;
- sug'urtalash (qayta sug'urtalash) sohasida mutaxassislarning malakasini oshirish, shuningdek sug'urta agenti sifatida sug'urta vositachiligi bilan bog'liq bo'lgan faoliyatni amalga oshirish;
- O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan belgilanadigan tartibda va shartlarda sug'urta hodisalari yuz berishining oldini olish va ogohlantirish chora-tadbirlarini moliyalashtirish;
- qonun hujjatlariga muvofiq sug'urtalovchi tomonidan amalga oshirilayotgan sug'urta turlari bo'yicha qoidalar (shartlar)ni belgilash;
- huquqni muhofaza qilish organlari, sudlar, tibbiyot, seysmologiya, veterinariya, gidrometeorologiya tashkilotlaridan va boshqa tashkilotlardan sug'urta tovonini miqdorini belgilash uchun zarur bo'lgan tegishli axborot va hujjatlarni belgilangan tartibda so'rash va olish;
- sug'urta agentlari, sug'urtalash va qayta sug'urtalash brokerlari, sug'urta bozorining boshqa professional qatnashchilari bilan tegishli shartnomalar tuzish;
- qonun hujjatlarida va yoki sug'urtalash (qayta sug'urtalash) shartnomasida belgilangan hollarda va tartibda sug'urta tovonini tiklashni rad etish, sug'urta shartnomasini muddatidan oldin bekor qilish;
- sug'urtalash (qayta sug'urtalash) shartnomasida nazarda tutilgan tartibda sug'urtalanuvchi tomonidan ma'lum qilingan axborotni tekshirish, sug'urtalanuvchi tomonidan sug'urta shartnomasi talablari va shartlari bajarilishini nazorat qilish;
- xorijiy sug'urtalovchilarga syurveyer va adjaster xizmatlari ko'rsatish;
- ilgari sug'urtalovchi tomonidan o'z ehtiyojlari uchun olingan yoki sug'urta shartnomasini amalga oshirish natijasida uning ixtiyoriga berilgan mol-mulkni sotish yoki ijaraga berish;
- O'zbekiston Respublikasining reyting tashkilotlari va xorijiy reyting tashkilotlari reytingini olish;

o'zining alohida bo'linmalarini tashkil etish.

Bugungi kunda sug'urta kompaniyalari tomonidan nafaqat mamlakatimizdagi, balki xorijiy mijozlarni ham ishonchini qozona oladigan sug'urta xizmatlarining keng turlarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish, mintaqaviy sug'urta xizmatlarini kengaytirish, sug'urta kompaniyalari moliyaviy resurslarini samarali boshqarish milliy sug'urta bozorini rivojlantirishdagi asosiy muammolardan biridir. Bu holat mazkur mavzuning dolzarbligini ifodalaydi. Sug'urta insoniyat tarixining tadrijiy rivojlanishi bosqichlarida moliyaviy munosabatlarning ajralmas tarkibiy qismi sifatida iqtisodiyotga ta'sir etuvchi muhim omil bo'lib kelgan. Zamonaviy davrdagi globallashuv jarayonida sug'urta bozorining innovatsion rivojlanishi jadal o'zgarishlar qamrovida kechayotganligi mazkur institut faoliyatini nazariy-amaliy tadqiq etish dolzarb ekanligini anglatadi. Sug'urta bozori har qanday mamlakat iqtisodiyotining asosiy segmenti hisoblanadi, ayni vaqtda, bevosita uning ravnaqiga ham xizmat qiladi. Shu bilan birgalikda qayd etish lozimki, sug'urta faoliyati o'ziga xos tarzda shakllangan va keng qo'llanilayotgan ijtimoiy hodisa bo'lib, barqarorlik omili sanaladi. Mamlakat sug'urta bozori rivojini prognozlash o'z navbatida, biznes sub'ektlari va aholi manfaatlari himoyasini kafolatli darajada ta'minlash instituti sifatida sug'urta faoliyatini rivojlantirish yo'nalishlarini tadqiq etish zaruratini keltirib chiqardi. Yurtimizda sug'urta bozorini rivojlantirish borasida amalga oshirilayotgan islohotlar va chora-tadbirlar muayyan darajada, mamlakat sug'urta bozorini rivojlantirishga xizmat qilayotgan bo'lsada, jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi davom etayotgan sharoitda sug'urta bozorini rivojlantirish borasida aniq chora-tadbirlarni ishlab chiqish sug'urta munosabatlarini rivojlantirishga va mamlakatda ishlab chiqarish uzluksizligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Ma'lumki, sug'urta bozorining muhim sub'ekti va uning ishtirokchilaridan biri davlat hisoblanadi. Muhim vazifalarni bajarish uchun avvalo sug'urta sohasida jahon talablariga javob beradigan xodimlarni tayyorlash va ularni amaliyotga tayyorlash, aholini sug'urta to'g'risidagi axborotlardan xabardor qilib borish muhim hisoblanadi. Amalda sug'urta bozorining rivojlanishiga to'siq bo'ladigan ko'plab sabablar mavjud bo'lib, bunday sabablardan biri monopol holatning yuzaga kelishidir. Bozor iqtisodiyoti rivojlangan mamlakatlarda monopoliyaning yuzaga kelishiga nisbatan xavfsiz holat sifatida bir tarmoqda faoliyat ko'rsatuvchi kompaniyalar soni kamida o'n va undan ortiq bo'lib, bunda bu bozordagi bir kompaniyaning hissasi sug'urta xizmatlarini sotish bo'yicha 31 foizdan oshmasligi, ikki kompaniyaning hissasi 44 foizdan oshmasligi, uchta kompaniyaning hissasi 54 foizdan oshmasligi va to'rtta kompaniya ulushi 64 foizdan oshmasligi kerak. Bunday nisbat buzilgan holatda bu kompaniyalarga nisbatan davlat iqtisodiy sanksiyalar qo'llaydi va ularning ishtirokini ushbu bozorda chegaralab qo'yadi. Sug'urta bozorini davlat tomonidan tartibga solishning elementlaridan biri bozordagi raqobatni sun'iy ravishda yo'qotish, ya'ni boshqa qatnashchilarni bu bozorga kirishiga yo'l qo'ymaslik maqsadida ikki yoki undan ortiq kompaniyalarning o'zaro til biriktirishi va o'zaro kelishuvlariga yo'l qo'ymaslikdan iboratdir. Raqobatning nosog'lom usul va vositalari bo'lmish tariflarni sun'iy ravishda oshirish yoki pasaytirish, sug'urtalanuvchilarga sug'urtaning ma'lum bir turi to'g'risida yoki ushbu turni amalga oshiruvchi o'z raqobatchilari to'g'risida yolg'on

ma'lumotlar berib, ularni arosatga qo'yish mumkin bo'lmagan holatlardir. Bunday holatlarga nisbatan davlat qonunlar va boshqa me'yoriy hujjatlar vositasida doimiy qarshi choralar ko'rib borishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. A.V.Vaxabov, S.A.Tashmatov, N.X.Xaydarov. Moliyaviy savodxonlik asoslari: o'quv qo'llanma/-Toshkent 2013.
2. Уктамов, Х. Ф. (2017). Корхоналарнинг иқтисодий хавфсизлик тизимини ташкил этишнинг назарий асослари “Ўзбекистон иқтисодиётининг инноватцион ривожланиши доирасида ташқи иқтисодий фаолиятни давлат томонидан тартибга солишнинг долзарб муаммолари” мавзусида республика илмий-назарий конференцияси 2017 йил 14-декабр, Тошкент ш. Тошкент давлат иқтисодиёт университети.
3. Sicheva A.V. Architecturally landscape: Issues of protection and formation. 2nd edition rev . and add. - Minsk: Higher . wk . 1982.
4. Уктамов, Х. Ф. (2020). COVID-19 пандемияси шароитида аҳолини иш билан таъминлаш йўллари.“.
5. Baratova, D., Khasanov, K., Musakhonzoda, I., Abdumuratov, S., & Uktamov, K. (2021). The impact of the coronavirus pandemic on the insurance market of Uzbekistan and ways to develop funded life insurance. In E3S Web of Conferences (Vol. 296, p. 06028). EDP Sciences.
6. Уктамов, Х. Ф. (2018). Корхоналар иқтисодий хавфсизлигини таъминлашнинг илмий-назарий жихатлари. Бизнес-Эксперт журнали, 7.
7. Tukhtabaev, J., Razakova, B., & Uktamov, H. (2020). The role of the digital economy in ensuring the economic security of the country. Scienceproblems. uz, 1 (1), 7-7.
8. Baratova, D. A., Khasanov, K. N., Musakhonzoda, I. S. O., Tukhtarova, M. Y. Q., & Uktamov, K. F. (2021). Econometric Assessment of Factors Affecting the Development of Life Insurance in Uzbekistan. REVISTA GEINTEC-GESTAO INOVACAO E TECNOLOGIAS, 11(2), 1123-1138.
9. Nazarova, S. A., Mirzarahimov, B. H., Narmanov, U. A., Ortikov, O. H., & Uktamov, K. F. (2021). The Role Of Uzbek Tourism Culture And Its Historical And Cultural Transformation Processes In Economic Development. Int. J. Of Aquatic Science, 12(3), 2776-2785.
10. Akbarovich Yadgarov, A., Khotamov, I., Fakhriddinovich Uktamov, K., Fazliddinovich Mahmudov, M., Turgunovich Yuldashev, G., & Ravshanbek Dushamboevich, N. (2021). Prospects for the Development of Agricultural Insurance System. Alinteri Journal of Agriculture Sciences, 36(1), 602-608.
11. Уктамов, Х. (2020). Способы обеспечения экономической безопасности промышленных предприятий. Общество и инновации, 1(1/S), 405-412.
12. Dwijendra, N. K. A., Jalil, A. T., Abed, A. M., Bashar, B. S., Al-Nussairi, A. K. J., Hammid, A. T., ... & Uktamov, K. F. (2022). Improving the transition capability of the

Google
Scholar

low-voltage wind turbine in the sub-synchronous state using a fuzzy controller. Clean Energy, 6(4), 682-692.